

Jerpe *Bonasa bonasia*

Global utbredelse

Jerpa har en vid utbredelse i den nordlige palearktiske region. Den strekker seg over den boreale skogen fra vestlige Norge til Øst-Sibir og Nord-Korea. Jerpa finnes også i Mellom-Europas fjellskoger fra Polen i nordøst til Romania og Hellas i øst og sør til Frankrike og Belgia i vest.

Norsk utbredelse og habitatvalg

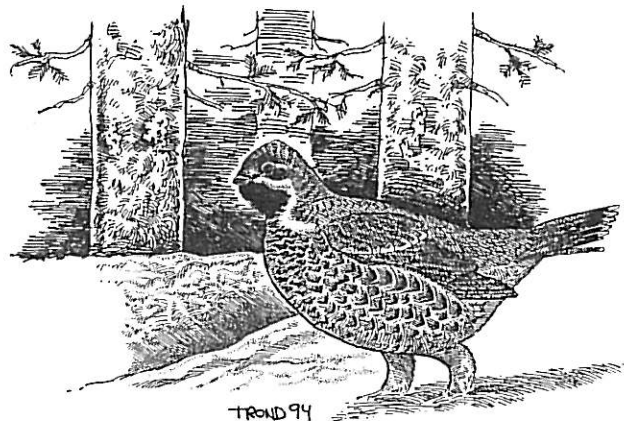
Jerpas utbredelse i Norge sammenfaller med granas. Den forekommer hovedsakelig på Østlandet og i Trøndelag, med forekomster i Aust-Agder, på Nordmøre, og i Nordland sør for Saltfjellet. Arten er også påvist i Øvre Pasvik, også granas nordligste forekomst i Norge (Børset 1985). Fuglene i Pasvik har forbindelse med bestanden i Finland og på Kolahalvøya, der jerpetettheten er lav og utbredelsen ikke er sammenhengende (Lindén 1983). Arten mangler på Vestlandet.

Jerpa krever tette granskoger på marker med høy bonitet og rikt løvinnslag. Disse skogene forekommer vanligvis i lavereliggende områder, oftest i lisdene av hoveddalførene. Et biotopkrav er gode dekningsforhold, både vertikalt og horisontalt. Derfor finnes jerper i Norge både i produksjonsskog (ca. 30-70 år gammel og minst 8 m høy) og i eldre, flersjiktet skog med ujevn aldersfordeling pga. plukkhogst, bledningshogst eller gruppehogst (Sørensen 1978, Unander 1980, Løset 1985). Et annet viktig krav er løvtrær, fordi jerpa beiter på knopper og rakler av spesielt or og bjørk om vinteren. Or er sterkt foretrukket framfor bjørk, og jerpas utbredelse og tetthet i høvelige granskoger stemmer godt overens med oras utbredelse og tetthet (Swenson 1993a). Or krever rik og våt jord, og jerpeforekomster er ofte forbundet med våte søkk og sumpskoger langsmed elver og bekker. Lengst sør i landet kan den også finnes i forholdsvis tørre lier med hasselforekomster.

Bestandsstørrelse og bestandsutvikling

Det finnes lite data om jerpetettheter i Norge, slik at ethvert bestandsanslag må ansees som usikkert. Likevel kan man regne ut et anslag basert på vårtellinger med lokkepipe (Swenson 1991) fra Sverige (Swenson unpubl. data). Der fantes det ca. 1 jerpepar pr. 1000 daa grandominert produksjonsskog, og over 4 par pr. 1000 daa gammel, flersjiktet granskog i et toppår, og under halvparten i et bunnår. Innenfor jerpas utbredelsesområde i Norge finnes det ca. 27.000 km² grandominert skog som kan ansees som potensiell biotop (Statistisk Sentralbyrå 1990). Et grovt anslag ville da være 25.000-40.000 par om våren i toppår og 12.000-20.000 par i bunnår.

Jerpa har trolig vandret inn i Skandinavia østfra. Tyberg & Ericson (1991) mener at jerpa kom sammen med grana, som nådde Østlandet og Trøndelag for mellom 600-2500 år siden — lenge etter at storfugl og orrfugl var etablert her (Børset 1985). Men, jerpa har vært i Norge i over 6000 år (Lie 1989). Det betyr at jerpas bruk av biotop har forandret seg vesentlig, ettersom den nå er nært knyttet til gran. Jerpa gikk

sikkert sterkt tilbake da de rike skogområdene langs elvene og bekkene ble ryddet og dyrket. Disse var nok opprinnelig de beste jerpebiotopene.

I dag er bestandsutviklingen negativ for jerpa over nesten hele Europa, og den er utryddet mange steder (Swenson & Danielsen 1991). Jerpa er sannsynligvis i tilbakegang også i Norge, pga. biotopforringelse gjennom det moderne bestandsskogbruket som innebærer bekjempelse av løv, drenering av fuktskog, og intensiv tynning og rydding av undervegetasjon (Danielsen 1991).

Hekkebiologi

Jerpa er svært sky, og den gir lyd fra seg relativt sjelden. Det kan derfor være vanskelig å oppdage jerper i et terreng, selv om våren. Det er lettest å finne og taksere jerper ved å etterlikne jerpesangen på ei jerpepipe (Swenson 1991b).

Jerpa er ofte beskrevet som monogam hele året. Begge kjønn forsvarer revir mot andre jerper av samme kjønn fra høsten til og med våren. Parbindingen er ikke spesielt sterk, og en jerpe kan være sammen med andre av motsatt kjønn i tillegg til partneren. Parforholdet er sterkere i «farlige» biotoper, og to jerper i følge vil kunne søke næring både raskere og lengre fra skjul enn en enslig jerpe. Dette tyder på at parforholdet er en tilpasning for å minske predasjonsrisikoen (Swenson 1993b). Monogami dominerer i hekketida, men polygami — spesielt blant hønene — synes å være ganske vanlig (Swenson & Boag 1993).

Høna begynner å legge sine 6-12 egg i måneds-skiftet april-mai. Etter ca. 25 dager klekker kyllingene. Høna passer på ungene alene. Været om våren synes å være av svært stor betydning for reproduksjonsresultatet, som er høyere etter varme, tørre vårer. Dette er nok fordi kvaliteten på vårføden er meget viktig for høna, til og med viktigere enn sommerværet for kyllingene (Swenson m.fl. 1994).

Trekkforhold

Jerpa er en utpreget standfugl. Overlapping av hjemmemrådene fra en årstid til den neste er rundt 50%, men det er størst overlapping mellom vinter- og vårevir og mellom sommer- og høstrevir. Trekk er ikke dokumentert, men noen jerper skifter revir, ofte til fordel for et revir i bedre biotop (Swenson & Danielsen 1993).

Jon E. Swenson

Jerpe *Bonasa bonasia*

263 ● Konstatert hekking

115 ● Sannsynlig hekking

104 ● Mulig hekking

Detaljeringsgrad: 10 x 10 km

